

İSLAM HUKUKUNDA KELÂLE: ÖZ VE ÜVEY KARDEŞLERİN FÜRÛ VE USÛL HISIMLARLA MİRASÇILIĞI

Abdurrahman YAZICI*

Öz

Sahabe döneminden itibaren İslam miras hukukunda, hakkında ihtilaf, tartışma ve farklı görüşlerin bulunduğu bahislerden birisi de kelâledir. Kelâle, “kardeş gibi yandal hisimlerle, onların mirasçılıkları” olarak ifade edilebilir. Kelâle bahsi, öncelikle kardeşlerin mirasçılığıyla ilgili olmasının yanında mûrisin çocukları gibi fürû ile anne ve baba gibi usûl hisimlerinin hisselerini ilgilendirmesi açısından da önem taşımaktadır. Bu çalışmada öncelikle ilgili literatür ve kelâlenin tanımına ilişkin görüşlerin tespitiyle miras hükümleri çerçevesinde meselenin pratik sonuçları açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Miras Hukuku, Kelâle, Kardeşlerin Mirasçılığı, Öz Kardeşler, Üvey Kardeşler

Abstract

Kalâlah in Islamic Inheritance: Heirship of Siblings

Kalâlah is one of the key issues of Islamic Inheritance Law, which has many controversies, different opinions and discussions since the time of the Prophet’s companions. Kalâlah, which can be defined as the heirship of siblings is important not only for the true nature of it, but also for the concern of inheritors’ shares. This study aims at determining juridical opinions relating to the subject and evaluating them within the frame of inheritance rules in terms of their practical consequences.

Keywords: Inheritance Law, Kalâlah, Heirship of Siblings, Full Siblings, Half Siblings,

---

* Dr., Süleymaniye Vakfı, Din ve Fitrat Araştırmaları Merkezi,
yabdurrahman@gmail.com

Giriş

İslâm miras hukukundaki bazı meseleler, özellikle İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren bir takım ihtilaf, tartışma ve çözümlerin oluşturduğu birikim sebebiyle önem taşımaktadır. Bunlardan birisi de çalışmamızın konusunu oluşturan kelâledir. İslâm miras hukukunun temelini oluşturan üç miras ayetinin ikisinde kelâleden bahsedilmektedir. Ayrıca kelâlenin mahiyeti ve mirasçılığı, mûrisin yandal (kardeş ve onların çocukları), fûrû (çocuklar) ile usul (anne, baba, nine, dede) hısımlarının mirasçılıklarını yakından ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Öte yandan – çalışmanın ilgili bölümlerinde görüleceği üzere - âyetlerin farklı tefsirleri, kıraat farklılıkları, ilgili terimlere ilişkin dil mekteplerinin / âlimlerinin görüşleriyle Peygamber (sav) ile sahabeden nakledilen rivayetler göz önünde bulundurulduğunda meselenin hadis, tefsir, kıraat ve dil ilimleriyle de irtibatlı olduğu görülür.

Kelâle meselesiyle ilgili literatürdeki farklı görüşlerin miras hükümleri açısından değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışma, giriş ve sonuç dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Girişte yani bu bölümde çalışmanın kapsam ve muhtevası, ilgili literatür ve kelâlenin sözlük ve terim anlamına yer verilmiştir. İlk bölümde kelâle âyetleri, bu âyetlere dâir kıraat farklılıkları, ikinci bölümde ilgili rivayetler çerçevesinde Peygamber (sav) ve sahabe uygulaması, üçüncü bölümde mezheplerin kelâle meselesine ilişkin görüş ve delilleri, sonuç bölümünde çalışma neticesinde ulaşılan tespit ve değerlendirmeler ele alınmıştır.

Kelâle bahsine, fûrû fıkıh eserlerinin miras bahislerinde, miras hukukunu müstakil ele alan ferâiz kitaplarında, hadisleri konularına göre cemedan hadis kitaplarının ferâiz bahislerinde özellikle de kardeşlerin mirasçılıklarına dâir bölümlerde yer verilir. Tüm klasik ve modern tefsirlerde, Nisâ suresinin 12 ve 176. âyetlerinin tefsiri vesilesiyle de kelâleye değinilir. Bunların yanında konunun öneminden dolayı bu alanda çeşitli müstakil çalışmalar da bulunmakta olup bunlardan tespit edebildiklerimizi şöyle zikredebiliriz:

1. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Emîrû'l-Kebîr es-Sünbâvî (v. 1232/1817)'ye ait, *Tezyînü 'l-makâle fi beyâni 'l-kelele* isimli çalışma konuyla ilgili tespit edebildiğimiz en eski müstakil çalışmadır. Maliki fakihi ve nahiv âlimi es-Sünbâvî'ye ait bu eserin yazma nüshaları, Kahire Ezher Üniversitesi Ktp., nr. 53230/563, ve 53231/654'da bulunmaktadır (Fihris 1962: VII, 129).

2. Kelâleye dâir Agostino Cilaro'ya ait *The Qur'anic Term Kalâla: Studies in Arabic Language and Poetry, Hadis, Tafşîr and Fiqh* adlı eser, bu konudaki en kapsamlı çalışma niteliğinde olup kelâle, daha çok etimolojik açıdan ele alınmaktadır.

3. David S. Powers'e ait "The Designation of an Heir: A New Reading of Q.4:12b", *Studies in Qur'an and Hadish: The Formation of the Islamic Law of Inheritance*, (University of California Press, California, 1979, pp. 21–49) ile "The Islamic Law of Inheritance Reconsidered: A New Reading of Q.4:12b", (*Studia Islamica*, 55, 1982, pp. 61–94) adlı makaleler de ilgili çalışmalardan-
dır.

4. Musa Ali Ajetunmobi'ye âit, "Kalâlah in Islamic Law of Succession", (*Islamic Culture*, Vol. 65, (4), 1991, pp. 47–79) (Lohlker 2005: 219) ve "Infallibility of Qur'anic Shares and the Problem of Kalâlah in Sha'riah Law of Succession", *al-Tawhid*¹ adlı makaleler de kelâleye dâirdir.

5. Pavel Pavlovitch'in "Some Sunni Hadish on the Qur'anic Term Kalâla An Attempt at Historical Reconstruction", (*Islamic Law and Society*, vol. XIX, nr. 1-2, 2012, pp. 86–159) adlı makalesi de Powers ve Cilaro'nun mezkûr çalışmaları çerçevesinde kelâleyi ele almaktadır.

Kelâleyle alakalı bu müstakil çalışmalarda kelâlenin sözlük ve terim anlamı üzerinde durulduğu, daha çok etimolojik açıdan keyfiyetinin tespitinin amaçlandığı müşahede edilmektedir. Kanaatimizce bu eserlerdeki en büyük eksiklik, kelâlenin farklı tanımları neticesinde oluşan miras hukukundaki pratik sonuçlarına, mezheplerin konuyla ilgili görüş ve delillerine yeterince yer vererek değerdirmemeleridir.

Kelâlenin; "yorulmak, tükenmek, yetim olmak, uzak olmak, kör olmak, kesmemek" anlamındaki "كَلَّ , kelle"; "(başı) kuşatmak, ihâta etmek" anlamlarındaki "كَلَّ , iklîl" ile "bağlı olmak" anlamındaki "كَلَّ , kellûn" kelimelerinden türediğine dâir üç temel görüş vardır (İbn Manzur: XI, 590 vd.). Kelâlenin ıstılah anlamında da ihtilaf edilmiş olup tespit edebildiğimiz görüşler şöyledir:

1. Kelâle, "veled ve vâlid dışındaki verese ve bu veresenin sıfatı" anlamındadır (İbn Abdilber 1991b: XV, 461; İbnü'l-Arabî: XV, 461). Nitekim Ebû Bekir, Zeyd b. Sâbit, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mesud,

1 Ajetunmobi, bu makaleyi yayımı için *al-Tawhid* dergisine gönderdiğini belirtmektedir. (Ajetunmobi, 1988: 219).

Ömer b. Hattâb'dan kelâlenin “veled ve vâlid dışındaki mirasçı” olduğuna dair görüşler nakledilmektedir. (Abdürrezzâk 1983: VI, 294; İbn Ebî Şeybe 2006: XVI, 370; ed-Dârimî 1986: II, 462; el-Cessâs 1917: II, 86, 87; Taberî 2003: III, 625, 626).

ez-Zührî (v. 124/742), Ebû Hanîfe (v. 150/767), Mâlik (v. 179/795), eş-Şâfi (v. 204/820), ve Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)'in, ‘Basra, Kûfe ve Medine ehlinin ekserisinin de bu görüşte olduğu kaydedilmektedir (Kalvezânî 1995: 146; İbn Kudâme 1992: IX, 8-9; Kurtubî 2003: V, 76; Mâlik: II, 515; el-Mâverdi 1994: VIII, 92)

Kelâleyi, “veled ve vâlid dışındaki kişi (vâris)” kabul edenler, Ferezdak (v. 114/732)'in Emevî halifesi Süleyman b. Abdülmelik (v. 99/717)'in tahta geçmesi vesilesiyle söylediği, “عن ابني مناف عبد شمس وهاشم، الملك لا عن كلاله، وورثتم قنائة، siz mülkün ambarlarına kelâle olarak değil, Menaf'ın iki oğlu Abdüşşems ve Hâşim'e mirasçı oldunuz” (Ferezdak 1987: 612) şiiirini delil getirmektedirler. (Bk. İbn Kudâme 1992: IX, 8). Ayrıca bu görüş sahipleri Nisâ sûresinin 12 ve 176 âyetlerini ve Câbir b. Abdillâh'tan nakledilen, “Ey Allah'ın Rasûlü bana sadece kelâle mirasçı oluyor, mirası nasıl olur?” (Buhari 1987: “Vudu”, 43) rivâyetinde kelâlenin mirasçı olmasını delil almaktadırlar (el-Cessâs 1917: II, 86; İbn Abdilber 1991a: V, 201). İbn Abdilber (1991b: XV, 461), bu görüş için, kelâle âyetindeki ifadenin “يُورِثُ كِلَالَةً, *yûrisu kelaleten* = *kelâleyi mirasçı bıraktı*” şeklinde “ر” harfinin kesreli okunduğu kıraatin de delil alındığını söylemektedir. Ayrıca İbn Abdilber (1991a: V, 201), bazı Kufelilerin âyetteki ‘يُورِثُ كِلَالَةً’ lafzındaki ‘ر’ harfini kesreli şekilde teşdîd (şeddeli) ve tahfifli okuduklarını, her iki okumada da kelâlenin verese veya tereke anlamına geleceğini söylemektedir. Hanefî fakihî el-Cessâs (1917: II, 88) da âyetteki kelimeyi meksur okuyanların, “veled ve vâlid olmayan kişiyi” kelale kabul etmiş olacaklarını belirtir. Dikkat edilirse bu tanımlarda “veled” ile “vâlid” lafızları net değildir. Şöyle ki, “veled” lafzına kız ve erkek çocuklardan her ikisi de veya sâdece erkekler dâhil olabilecektir. Benzer şekilde “vâlid” lafzına ebeveynin ikisi de dâhil edilebileceği gibi sâdece baba da dâhil edilebilir.

2. Kelâle, “veled ve vâlid bulunmayan mûris ve bu mûrisin sıfatı” anlamındadır. Ebû Bekir, Zeyd b. Sâbit, Ömer b. Hattâb, Abdullah b. Abbâs'dan bu yönde rivâyetler bulunmaktadır. (el-Cessâs 1917: II, 86, 87; İbn Abdilber 1991b: XV, 462). Bu görüş sahiplerinden benzer anlama gelecek “veled ve

vâlidini bulunmayan”, “veled ve vâlidini bırakmayan”, “veled ve vâlidini olmayan” gibi tanımlar nakledilir.

Tâbiînden Katâde (v. 118/736) ve ez-Zühri (v. 124/742)’nin kelâleye,” veled ve vâlidini bırakmayan kişidir (ölüdür)” dedikleri, İmâm eş-Şâfiî, Halîl b. Ahmed (v. 175/791), Kûfe dil mektebi âlimlerinden İbnü’l-Enbârî (v. 328/940) ile Basra ehlinin kelâleyi böyle tanımladıkları kaydedilmektedir. (Abdürrezzâk 1983: X, 304; el-Kalvezânî 1995: 146, 147; Mâverdi 1994: VIII, 92; İbn Abdilber 1991a: V, 184, 201; Kurtubî 2003: V, 76, 77).

İbn Abdilber, Nisâ suresinin 12. âyetinde yer alan “يورث كلالة” lafzındaki ‘ر’ harfini meftuh okuyanların mûrise kelale diyeceklerini, buna göre kelâle, mûrisin kendisi veya sıfatı olduğunda ilgili âyetin, “وإن كان رجل كلاله أو امرأة كلاله يورث” kelâle bir erkek ve kadına mirasçı olunursa” şeklinde olacağını söylemektedir (İbn Abdilber 1991a: V, 201; 1991b: XV, 461). Hanbelî fakihî İbn Kudâme (1992: IX, 8, 9)’nin de, cumhurun anne bir kardeşlerle ilgili kelâleyi, “vâlideyni (anne ve babası) ve mevlûdeyni (kız ve erkek çocuğu) bulunmayan” şeklinde tanımladıklarını söylemesi, “veled” lafzına kız ve erkek çocuğu, “vâlid” lafzına anne ve babayı dâhil edenleri göstermesi açısından dikkat çekicidir. Cumhurun görüşüne uygun olarak kelâlenin, veledi ve vâlidini olmayan olduğunda icmâ edildiği de söylenmiştir (İbn Abdilber 1991b: XV, 461).

“Veled ve vâlidini bulunmayan mûrisin” kelâle olduğu iddiasını, Şâfiî fakihî Hüseyin b. Muhammed Elvennî (v. 451/1060) tenkit etmektedir. O, “Eğer bir kişiye kelâle olarak mirasçı olunursa” âyetinde kelâlenin hal olarak mansub olduğunu, âmilinin de “yûresu” lafzı olup, anlamının, “kelâle haliyle mirasçı olursa” demek olduğunu, merfû olduğu takdirde kelâlenin, “= adam”ın sıfatı olacağını söylemektedir (Kalvezânî 1995: 146-147). Ferâiz âlimi el-Habrî (1995: 165) de, âyetteki “كلالة , kelâle” kelimesinin mansub olmasının bu görüşün iptali için yeterli olduğunu ifade ederken, Mâlikî fakihî es-Süheylî (1980: 59) de, bu görüşün delilinin bulunmadığını, gerçekte kelâlenin, “veledi bulunmayan mûrisin veresesinin” olduğunu söylemektedir.

Mezkûr iki görüşün çeşitli farklılıklarla aynı kişilerden nakledilmesi dikkat çekicidir. Bunun sebeplerinden biri muhtemelen aynı kişiden, “ما عدا , ما خلا , dışındaki” ile “من لا , من ليس له” kimin yoksa” şeklinde kelâlenin tanımıyla alakalı farklı rivayetlerin nakledilmiş olmasıdır. Bir kişiden farklı iki rivayetin nakledilmesinin bir sebebi de, kelâleyi müşterek lafız kabul edenlerin, “veled

ve vâlid bırakmayarak ölen mûris” ile “veled ve vâlid olmayan vereseye” kelâle demeleridir (Mâverdî 1994: VIII, 93; Cessâs 1917: II, 87). Basra dil âlimlerinden Ebû Zeyd el-Ensârî (v. 215/830)'nin, “Kelâle ‘veled ve vâlid olmayan ölü’ ile ‘ölenin, veled ve vâlid dışındaki kişidir’. Birisine kelâle olarak mirasçı olunurken diğeri kelâle olarak mirasçı olur.” (İbn Abdilber 1991a: V, 200, 201) ifâdesi de bunu açıklamaktadır².

3. Kelâle, “anne tarafından akrabalar” anlamındadır. Bu görüş sahipleri, Ferezdak’a nisbet edilen mezkûr beyte, “Siz anne tarafından değil baba tarafından mirasçı oldunuz” şeklinde mana vererek istişhatta bulunmaktadırlar (Habrî 1995: 165; İbn Kudâme 1992: IX, 8). el-Habrî (1995: 165), “baba tarafından akrabalara” asabe dendiği gibi “anne tarafından akrabalara” da kelâle dendiğini zikrederken, el-Mâverdî (1994: VIII, 92), kelâlenin anne tarafından kardeşler olduğu görüşünde olanların, “Eğer bir erkek veya kadına kelâle yoluyla varis olunuyorsa” (Nisâ, 4/92) âyetini delil aldıklarını söylemektedir. es-Sa’lebî (2002: III, 269) de, Ebü'l-Hasan Atiyye b. Sa’d el-Avfî (v.111/730)'nin de kelale hakkında, “onlar, anne bir kardeşlerdir” dediğini nakletmektedir

4. Kelâle, “veledi bulunmayan kişi” anlamındadır. Sahabeden Ebû Bekir ile Ömer b. Hattab’ın önceleri bu görüşteyken sonra döndükleri nakledilmiştir (Kurtubî 2003: V, 77). İbn Abdilber (1991b: V, 201), Ömer (ra)’ın, “veledi olmayandır” görüşünün daha meşhur olduğunu belirtirken bu görüşten dönmesine değinmemektedir. İbn Abbâs’tan, kelâlenin “veledi olmayan kişi” rivâyetiyle buna uygun olarak anne bir kardeşleri ebeveyn ile mirasçı yaptığı olduğu nakledilmiştir (Taberî 2003: III, 627; Cessâs 1917: II, 87, 89; Mâverdî 1994: VIII, 92). Fakat bu görüşüne karşın, cumhurun görüşünde olduğunu gösteren rivayetlerin daha kuvvetli olduğu belirtilmekte, bazı fakihlerce kelâlenin veledi olmayan olduğu görüşü tenkit edilmektedir (Cessâs 1917: II, 89; İbnü'l-Arabî: II, 94; İbn Kudâme 1992: IX, 8).

Tâbiünden Tâvus b. Keysân (v. 106/724)'dan da bu görüş nakledilmiştir. Basra dil mektebi âlimlerinden *Kitâbü'l-'Ayn*'ın sahibi Halîl b. Ahmed (v. 175/791)'in de kelâleyi, “veledi olmayan kişi” olarak tanımladığı görülür (Halîl b. Ahmed 1995: V, 279; İbn Abdilber 1991a: V, 185). Kelâlenin bu tanımına

2 et-Taberî bu rivâyeti İbn Zeyd < İbn Vehb < Yunus tarihiyle naklelerken el-Kurtubî de aynı görüşü İbn Zeyd'den nakletmektedir. İbn Zeyd'in, İbn Adilber'in naklettiği Ebû Zeyd olabileceği gibi başka birinin olması da mümkündür. (Taberî 2003: III, 367; Kurtubî 2003: V, 77)

bazı âlimlerin tenkitleri de muhtemelen, tanımın miras hükümlerinde ortaya çıkardığı ihtilaf ile Şîa tarafından da kabul edilmiş olması sebebiyledir. Ebû Abdullah İbnü'l-Arabî (II: 93) de, kelâlenin, “kız veya erkek olsun veledi olmayan kişi” olmasının Şîa'nın görüşü olduğunu söylemektedir.

5. Kelâle, “veled ve vâlid bulunmadığındaki mirasçılığın sıfatı” anlamındadır. İbn Abdilber (1991a: V, 200) bu görüş sahiplerinin, âyetteki kelâleyi mansub masdar yaptıklarını ve bu şekildeki mirasçılığa kelâle dediklerini belirtir.

6. Kelâle, “baba, dışındaki kişiler” anlamındadır. Bu görüş Hakem b. Uteybe'ye isnat edilerek onun kelaleye dâir, “baba dışındaki kişi”, “vâlid dışındaki kişi” ve “veled ve vâlid dışındaki kişi” dediği kaydedilmektedir (Taberî 2003: III, 627). Bunun yanında ondan, “veledi ve babası bulunmayan kişi” olduğu görüşleri de nakledilmiştir (İbn Ebî Şeybe 2006: XI, 416).

7. Kelâle, “mûrisin amcasının oğlu” ile “baba bir kardeşler” anlamındadır (Habrî 1995: 165; Sa'lebî: III, 269). Kelâlenin bu anlamıyla asabe olduğu da söylenmektedir. Dil âlimi İbnü'l-A'râbî (v. 231/846)'nin, “kelâlenin uzak amca çocukları” şeklindeki tarifi de buna uygundur (Kurtubî 2003: V, 77; İbn Manzûr: XI, 592).

el-Ezherî (2001: III, 306), Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm (v. 224/838)'in, “Eğer ilk derecede amcaoğlu bulunmuyor neseben kavmine bağlı bir adam bulunuyorsa o amcaoğlu kelâledir (veya kelâle olmasıyla amcaoğlu gibidir)” sözünden hareketle kelâlenin asabe anlamında olduğunu belirtir. es-Sa'lebî (2002: III, 269) de, Ubeyd b. Amîr'in kelâle hakkında, “onlar baba bir kardeşlerdir” dediğini kaydederken, Ebû Ubeyde'den “kelâle âyetindeki, “بُورَتُ كَلَالَةٍ , *yûrisu kelâleten*” lafzındaki “ر” harfini kesreli okuyanların, asabe erkek mirasçılara kelâle demiş olacaklarını” söylediği nakledilmektedir (İbn Abdilber 1991b: XV, 461).

8. Kelâle, “fürû ve usûl dışındaki uzak akrabalar” anlamındadır. el-Kalvezânî (1995: 146), kelâlenin, usul ve fürû dışındaki akrabalara, el-Habrî (1995: 165) de kelâlenin uzak akrabalara isim olduğunun söylendiğini zikretmektedir.

9. Kelâle, “mirasçı olunacak tereke” anlamındadır. Bu görüş tâbîn âlimlerinden Atâ (v. 115/713), Dahhâk (v. 105/723) ve es-Süddî (v. 128/721)'den nakledilmiştir (Habrî 1995: 165; Kurtubî 2003: V, 77). Dil âlimi

ve muhaddis Nadr b. Şümeyl (v. 204/820)'in de kelâleyle ilgili “o, maldır” (Sa’lebî 2002: III, 269) dediği nakledilirken İbnü’l-Arabî ile es-Süheyfî, bu görüşü tenkit etmektedirler (İbnü’l-Arabî: I, 449; Süheyfî 1980: 59).

10. Kelâle, “kendisine babasının ve oğlunun mirasçı olmadığı mûris (ölü)” anlamındadır. Basrâ dil âlimlerinden Ebû Ubeyde Ma’mer b. el-Müsennâ (v. 209/824)'dan, “kendisine baba ve oğul mirasçı olmayan mûrise Araplarda kelâle denir” ile “veled ve vâlidî olmayan vâris” dediği kaydedilir (Kalvezânî 1995: 146; Serahsî: XXIX, 153). Bunun yanında Ebû Ubeyde ile Basra dil âlimlerinden Ahfeş el-Evsat (v. 215 / 830)'ın, “kendisine veled, baba ve erkek kardeş mirasçı olmayan herkese” kelale dedikleri nakledilmiştir (İbn Manzûr: XI, 590; İbn Abdilber 1991a: V, 187)³. İbn Abdilber (1991a: V, 186) bu görüşü Ebû Ubeyde'den naklettikten sonra bu tanımda kardeşin zikredilmesini hatalı bulmaktadır. Son tanıma kardeşlerin de eklenmesi, muhtemelen Cilaro'nun da belirttiği gibi kelâlenin amcaoğlu olarak da anlaşılması sebebiyledir (Cilaro 2007: 15-16).

11. Kelâle, “mûrisin karısı veya gelini” anlamındadır. Bu görüş, David S. Powers'e aittir. Powers (1979: 21 vd.), Sami dillerinde kelâle kelimesinin olduğunu, bunun kökeni *k-l-l* den türemiş, ‘gelin’ ve ‘eş’ anlamında olduğunu, Ömer b. Hattâb'dan nakledilen rivâyetleri değerlendirerek kelâle lafzının sonraki dönemlerde anlam kaymasına uğradığını iddia etmektedir. O, Nisâ suresi 12. âyetinin dil ve lügat açısından daha uygun şekilde, kendi ifadesiyle *yûresu / imraatun / yûsâ* lafızları, *yûrisu / imraatan / yûsî* şeklinde okunabileceğini söylemektedir. Powers, bu yöndeki kiraatin varlığının da görüşünün doğruluğunu gösterdiğini söylemektedir. Buna göre âyete “*Eğer adam karısını veya gelinini mirasçı yaparsa (vasiyetle mirasçı nasbederse), onun erkek veya kız kardeşinden her birisi altıda bir alır. Eğer birden fazlaysalar üçte bire ortak olurlar. Bu durum yaptığı vasiyetlerin yerine getirilmesinden veya borçtan sonra zarar vermeksizin olur. Allah hakkıyla bilendir halimdir.*” şeklinde anlam vermektedir. Kanaatimizce Powers'in bu iddiaları miras hükümleri açısından oldukça çelişkilidir. Şöyle ki, Ömer b. Hattâb'dan nakledilen rivâyetlere bakıldığında onun bu konuda Peygamber (sav)'e defalarca sorduğu, her defasında Nisâ 4/176'nın yeterli olduğu cevabıyla karşılaştığı, buna rağmen anlamadığını belirterek, hilafetinde bu

3 es-Sa’lebî ise Ahfeş'in, “kendisine anne ve baba mirasçı olmayan herkes kelâledir” sözünü nakletmektedir. (Bkz. Sa’lebî 2002: III, 270)

konuda içtihadı çalışmakla beraber kesin bir içtihadta bulunmadığı görülür. Dolayısıyla ilgili rivayetlerden hareketle “kelâle” lafzının anlam kaymasına uğradığını iddia etmek zor olduğu gibi aynı zamanda niyet okumadır. Ömer (ra)’den nakledilen rivâyetlerden hareketle Peygamber (sav)’den sonra bu meselenin anlaşılmadığını söylemek isabetli gözükmemektedir. Kelâle kelimesinin diğer Sami dillerinde de bulunduğu görüşüne katılmakla birlikte bu, Arap muhataplarının bu kelimeyi anlamadığını ve anlamının diğer Sami dillerinden farklılık taşımadığını göstermeyeceği söylenebilir. Peygamber (sav)’in her defasında en-Nisâ, 4/176’yı referans göstermesi kelimenin ayette kullanıldığı anlam ve kontekstin önemine işaret etmektedir. Başka bir nokta da, İslam’da mirasçılığın sebebinin akrabalık ve evlilik olması ve evlilik yoluyla sadece karı ve koca birbirine mirasçı olabilmesidir. Gelinin, kocasının anne ve babasına mirasçılığı mümkün olmadığından Powers’in iddiası miras hukuku açısından çelişkilidir. Kur’an’da yakın akrabayla ilgili payların açıkça belirlenmesi sebebiyle, miras hukukunda mûrisin yabancı birini mirasçı nasbetmesi ve mirasçıları arasında yeni oran belirlemesi söz konusu değildir.

I. Kur’an-ı Kerim’de Kelale

Kur’an’da kelâle lafzı, Nisâ suresinin 12 ve 176. âyetlerinde geçmektedir. İki ayetten önce nâzil olduğu anlaşılan, en-Nisâ, 4/12 âyetinin anne bir kardeşlerin mirasçılığını belirlediğinde ise ihtilaf bulunmamaktadır (İbn Abdilber 1991a: V, 199). Sahabeden Abdullah b. Mesud, ve Sad b. Ebî Vakkas ve Übey b. Ka’b’in en-Nisâ 4/12 âyetini *kıraatlerinde / mushaflarında* “anne bir kız veya erkek kardeşi bulunursa” şeklinde okudukları nakledilmektedir (Dârimî 1986: II, 462; Cessâs 1917: II, 89; İbn Abdilber 1991a: V, 199; Zemahşerî 1998: II, 39). Bu durum onların Peygamber (sav)’den duymuş olduklarını, “anne tarafından” ifâdesini tefsir niteliğinde kaydettiklerini düşündürmektedir.

Kelâlenin geçtiği diğer bir âyet de, en-Nisâ, 4/176 olup yaz mevsiminde nazil olmasından dolayı, “yaz âyeti” olarak da isimlendirilmektedir (Mâlik b. Enes: II, 515; Buhârî: “et-Tefâsîr”, 107; Müslim: “Ferâiz”, 3; Beyhakî: VI, 224). Bu âyetin, baba bir üvey veya öz kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili olduğunda da ihtilaf edilmemiştir (İbnü’l-Münzir 1986: 67).

Nisâ suresindeki 12. âyetin anne bir kardeşlerin mirasçılığını belirlediğindeyse ihtilaf yoktur (İbn Abdilber 1991a: V, 199). Saîd b. Katâde’den nak-

ledilen rivayette, Ebû Bekir (ra)’ın, hutbesinde, Nisâ suresinin baş tarafındaki mirasla ilgili âyetin, veled ve vâlidin, surenin sonundaki ayetin de öz kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili olduğunu söylediği kaydedilmektedir (Taberî: IV, 379; Beyhakî: VI, 241). Âyetteki “*Sana soruyorlar*” ifadesi, konunun Peygamber (sav)’e birden fazla sorulduğunu ve ilk âyeti açıklamak üzere nazil olduğunu göstermektedir. Neticede İbn Abdilber’in (1991a: V, 199) de belirttiği gibi iki ayette kardeşlerden başka mirasçının olmaması da kardeşlerin tamamının kelâle olduğunu göstermektedir.

Nisa 4/12 âyetiyle ilgili farklı kıraatler söz konusudur. Hasan-ı Basrî (v. 110/723), Ebû Recâ el-Utâridî (v. 117/735), Eyyûb es-Sahtiyânî (v. 131/749) ve İsa b. Verdan (v. 160/777)’nin, ر harfini meksur muhaffef olarak, “يورث , *yûrisu*” şeklinde okudukları nakledilmektedir (Cessâs: II, 88; Sa’lebî: III, 269; Kurtubî: V, 77). ez-Zemahşerî (1998: II, 38), bu âyeti, “يورث , *yuverrisu*” şeklinde okuyanların da bulunduğunu zikrederken, bazı Kûfelilerin meksur ve seddeli okudukları da kaydedilmektedir (İbn Abdilber 1991a: V, 201).

Nafi’ b. Abdurrahman (v. 169/785), Ebû Amr b. Alâ (v. 154/771), Hamza b. Habîb (v. 156/773), Kisâî (v. 189/805)’nin “يوصى بها , *yûsî bihâ*” şeklinde “ص” harfini meksur okudukları nakledilmektedir (Fahredden er-Râzî 2000: IX, 176; İbn Mücâhid 1980: 228).

II. Peygamber ve Sahâbe Uygulamasında Kelâle

Peygamber (sav)’in uygulamasına bakıldığında bu konuda açıklama yapmadığı, en-Nisâ 4/176’ya işaret etmekle yetindiği görülür. Ebû Seleme’den nakledilen ve mürsel ve munkatı bir rivâyette Peygamber (sav)’e kelâlenin sorulması üzerine “*Kelâle, veledi ve vâlid olmayandır.*” dediği nakledilir (Serahsî: XXIX, 152). Bu rivayet yine Ebû Seleme’den, “*Kim veled ve vâlid bırakmazsa onun mirasçıları kelâledir*” şeklinde nakledilirken (Ebû Dâvud 1973: 424), senet açısından zayıf bulunmuştur (Beyhakî 1933: VI, 224). Yahyâ b. Âdem’den de, Rasûlullah’ın, “*Kim ölür de geride veled ve vâlid bırakmazsa veresei kelâledir*” dediği nakledilmektedir (Cessâs 1917: II, 87).

Ebû Bekir (ra)’den nakledilen bir rivâyet, “*Kelâle, veled ve vâlid dışındadır.*” (İbn Ebî Şeybe 2006: XI, 415) dediği, ancak bu görüşünü terk edip tekrar döndüğü de kaynaklarda zikredilmektedir (Suyûtî 2003: V, 150).

226 • İSLAM HUKUKUNDA KELÂLE: ÖZ VE ÜVEY KARDEŞLERİN FÜRÛ VE USÛL HISIMLARLA MİRASÇILIĞI

Ömer (ra)'ın da hilafete geçmesiyle, “Ebû Bekir’e bu konuda muhalefetten hayâ ederim.” (Taberî: III, 625; Cessâs: II, 86) dediği, yine onun “kelâle veledi olmayandır” dediği, fakat yaralanınca, “Ebû Bekir’e muhalefet etmekten haya ederim. Kelâlenin veled ve vâlid dışındaki olduğu görüşündeyim” dediği belirtilir (Abdürrezzâk: X, 304). Peygamber (sav) hayattayken Ömer (ra)'ın kelâle konusunda çok defa sorduğu bilinmektedir. Ma'den b. Ebî Talha'dan nakledilen bir rivâyet şöyledir:

“Ömer b. El-Hattâb bir cuma günü hutbede Peygamber (sav) ve Ebû Bekir'i anarak şöyle dedi: ‘Ben arkamda kelâleden daha önemli bir şey bırakmıyorum. Rasûlüllah’a kelâle hakkında müracaatta bulunduğum kadar başka hiçbir şey hakkında müracaat etmemişimdir. O da bana kelâle dışında hiç bir şey hakkında ağır söz söylememiştir. Hattâ parmağı ile göğsüme dokunarak, ‘Yâ Ömer! Sana Nisa sûresinin sonundaki yaz âyeti yetmiyor mu?’ dedi. Ben sağ olursam bu mesele hakkında öyle bir hüküm vereceğim ki (artık) Kur’ân okuyan da, okumayan da onunla hükümsin.” (Abdürrezzâk: X, 305; Ahmed b. Hanbel: I, 318; Müslim: “Ferâiz”, 2).

Bu rivâyette Peygamber (sav)'in konuyla ilgili ayrıntılı bilgi vermeyerek cevap için, “*Ey Ömer! Bu konuda Nisâ suresinin sonundaki yaz âyeti yeterli değil midir?*” âyetine yöneltmesi dikkat çekicidir. Peygamber (sav)'in “âyete referans” dışında cevap vermemesi üzerine Ömer (ra)'ın kızı ve Peygamber (sav)'in hanımı Hafsa'dan kelâleye dâir soru sormasını istediği, Hafsa (ra)'nın da sorusu üzerine Peygamber (sav)'in, “*Bunu kim istedi? Ömer mi? Zannetmiyorum ki o bunu anlıyor veya ona yaz âyeti yeterli değil midir?*” dediği kaydedilmektedir (Abdürrezzâk: X, 305). Ömer (ra)'ın bu konuda farklı sahabelere kelâyile ilgili sorular sorduğu nakledilmiştir. en-Nisâ, 4/176'nın Peygamber (sav) yolculuktayken nazil olduğu belirtilen rivâyette, âyetin nüzûlüyle, Peygamber (sav)'in develeri yan yana olan Huzeyfe'ye, Huzeyfe'nin de arkadan gelen Ömer'e âyeti ulaştırdığı kaydedilmektedir. Ömer (ra)'ın da hilafete geçtikten âyete dâir Huzeyfe'ye sorması üzerine onun, “Allah'a yemin ederim ki, ben doğru söyleyenim ve Allah Rasûlü onu bana nasıl ulaştırdıysa ben de aynı o şekilde sana naklettim. Naklettiğimin üzerine aslâ bir şey ilave etmeyeceğim.” dediği kaydedilmektedir (Bezzâr 2009: VII, 367; Abdürrezzâk: X,

304). Ömer (ra)'ın kelâleyle ilgili mezkûr rivayetlerden hareketle bazı kimse-lerce onun anlayışına ilişkin küçültücü ifadelerde bulunmaktadır. Bu iddi-alara eserinde yer veren İbn Abdilber bunları tenkit etmektedir (İbn Abdilber 1991a: V, 192). Kanaatimizce bu rivâyetlerin ona nisbeti sahih olsa bile onun Kur'an'ı anlamaya çalışmasını, ilim öğrenme arzusunu ve gayretini gösterir.

Ömer b. Hattab'ın, “Rasûlullah şu üç meseleyi açıklamış olsaydı bana dünya ve içindekilerden daha sevimli olacaktı: kelâlâ, fâiz ve hilâfettir.” dedi-ği nakledilirken bu üç şey bazı rivayetlerde farklılaşmaktadır (Abdürrezzâk: X, 302; Buhârî: Eşribe, 4). Bazı rivâyetlerde de kelâle müstakil zikredilmek-tedir (Taberî 2003: IV, 381).

Peygamber (sav)'in vefatından sonra da Ömer b. Hattab'ın bu konuda kesin bir hükme varmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Tarık b. Şihab'dan nakledi-len rivâyette, onun, sahabeyi toplayarak “Kelâle konusunda öyle bir hükme va-racağım ki, kadınlar özel yerlerde bunu konuşacaklar.” dediği fakat evden bir yılın çıkınca herkes dağıldığı (Taberî 2003: IV, 381; Sa'lebî: III, 422), “Kur'an okuyan ve okumayan herkes onu bilecek” dediği de kaydedilmektedir. (Bkz. Ahmed b. Hanbel: I, 150; Müslim: Mesâcid: 17/78). Bu düşüncesini hayata da geçirmeye çalıştığı görülen Ömer b. Hattâb'ın kelâle hakkında (dedenin mirasçılığını da içine alacak şekilde) bir kitap (sahife) yazdığı ve ölümünden önce yazdıklarını açıklamadan imha ettiği görülmektedir (Abdürrezzâk 1983: X, 301).

Ömer b. Hattâb'ın ölümü esnasında kelâle görüşüyle ilgili İbn Abbâs'tan “Ömer, (ölmeden önce) en son ayrılan kişi bendim. O'nun da, ‘kelâle, veledi olmayandır’ dediğini duydum” (Abdürrezzâk: X, 303) dediğiyle, vefatı esna-sında onun, “Bilin ki kelâleyle ilgili bir şey demiyorum” (İbn Sa'd: III, 342; Ahmed b. Hanbel: I, 280; İbn Hazm: IX, 282) rivâyetlerinden kesin içtihadı varmadığı anlaşılmaktadır.

Peygamber (sav)'in Ömer (ra) dışında bu konuda benzer sorulara da, “*Bu konuda sana yaz âyeti yeterlidir...*” diyerek âyeti referans gösterdiği bilinmektedir. Enes b. Malik'den nakledilen bir rivâyette, Peygamber (sav)'e kelâle hakkında sorulması üzerine onun Nisâ sûresinin son ayetini okuyarak, ‘*artırılmış şeye ilave edecek değilim*’ dediği nakledilmiştir (Sa'lebî: III, 269; İbn Kuteybe: I, 185). Bir rivâyette de, Ensar'dan birinin sorması üzerine onun sadece Nisâ suresindeki kelâle âyetini okuduğu, adamın sorusunu tekrarlaması üzerine Peygamber (sav)'in ayeti tekrar okuduğu ve “*Vallahi bana verilenden*

fazlasına ilave etmeyeceğim, hatta ki ilave edildi.” dediği ve bunun üzerine de adamın sustuğu nakledilmektedir (Taberânî 1984: VII, 260).

Uhut savaşında babası şehit olan, hastalığında çocuk ve ebeveyni bulunmayan Câbir b. Abdillâh’tan nakledilen bir rivâyet, “Hastalandığımda Peygamber (sav) ziyaretime geldi... Ben, ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Malımı nasıl paylaşıracağım? Bana sâdece bir kelâle mirasçı oluyor. Miras âyeti nazil oldu.” şeklindedir (Buhârî: “Vudû”, 43; Müslim: “Ferâiz”, 2). Bu rivayetin farklı tarihlerinde, “Benim kız kardeşlerim var” ifadesinin olması da dikkat çekicidir (Buhari: “Feraiz”, 12). İbn Abbâs (v. 68/687)’tan da, “kelâle, veledi ve vâlid olmayan kişi” olduğuyla “veledi olmayarak ölen kişi” olduğu görüşleri kaynaklarda zikredilmektedir (Abdürrezzâk: X, 303; İbn Ebî Şeybe: XVI, 370-371). Fukaha da İbn Abbâs’ın kelâle görüşünün, “*Eğer bir kişi ölür de veledi bulunmazsa...*” (Nisâ, 4/176) âyetinin zâhirine uygun olarak kız olsun erkek olsun veledi olmayan olduğunu söylemektedir (Habrî 1995: 163, 165).

Sahabeden özellikle Ömer b. Hattâb’ın bu konuda Peygamber (sav)’e kelâle konusunda soru sorduğu âyette, “sana soruyorlar” buyrulması da birden fazla kişinin sorduğunu göstermektedir. Peygamber (sav)’den nakledilen mezkûr rivâyetlere dikkat edildiğinde de onun ilgili âyeti kerimede belirtilenden fazla bilgi vermediği, soru sahiplerini âyete yönlendirdiği görülmektedir.

III. Fıkıh Mezheplerinde Kelâle: Kardeşlerin Mirasçılığı

Fıkıh mezheplerinde genellikle kelâlenin sözlük ve terim anlamından ziyade mirasçılığı üzerinde durulduğu, fakat farklı miras hallerinde kelâlenin farklı anlaşıldığı görülür. Cumhur kelâlenin, “veled ve vâlid bulunmayan verese (veya mûris)” olduğunu bunun da kardeşler anlamında olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte tanımdaki veled ve vâlid lafızlarının kapsamına dâhil olan kişilere göre miras taksimi de farklılaşmaktadır.

Kelâle lafzının iki âyette yer alması, cumhur tarafından kelâleye her iki âyetteki durumuna göre farklı anlam verilmesine sebep olmuştur. Aşağıda da görüleceği üzere anne bir kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili âyetteki kelâle cumhura göre “veledi ve vâlid olmayan kişi” şeklinde tanımlanırken “veled” lafzı ile kız ve erkek çocuk, “vâlid” lafzı ile de baba ve dede kastedilmekte, anne ile nine kapsam dışında bırakılmaktadır.

Şâfiî fakihi el-Mâverdî (1994: VIII, 91), anne bir kardeşlerin baba, dede, kız veya erkek çocukla mirasçı olamayacaklarını, en-Nisâ 4/12 âyetinin buna delil olduğunu söylemektedir. Hanbelî fakihi İbn Kudâme (1992: IX, 7), “(cumhur) anne bir kardeşlerin mirasçılığında, mûrisin veled ve vâlidinin olmamasını şart koşmaktadır. Veled kız ve erkek çocuğu kapsar. Vâlid ise baba ve dedeyi kapsar.” demektedir. Şâfiî fakihi İbnü'l-Mecdî (2008: I, 466)'nin ifadeleri de şöyledir:

“Anne bir kardeşler, baba ve ilâ nihâye dede, veled ve ilâ nihâye oğlun velediyle hacbolurlar. Allah anne bir kardeşlerin mirasçılıklarında onların kelâle olmalarını şart koşmuştur. Kelâle vâlideyn (baba ile dede) ve mevlûdeyn (oğul, kız) dışındaki verese için kullanıldığından bu dört hismin bulunmasıyla anne bir kardeşler mirasçı olamazlar.”

Anne bir kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili cumhurun kelâle târifi “baba, dede ile kız veya erkek çocuk bırakmaksızın ölen kişi” şeklindedir. Bunun gereği olarak Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî ve Zâhirî mezheplerine göre anne bir kardeşler, kız veya erkek çocuklarla, oğlun çocukları, baba ve dedeyle hacbolurlarken anne ve nineyle birlikte olabilmektedirler (Mâverdî: VIII, 91; İbn Hazm: IX, 267; Serahsî: XXIX, 146, 154). Buna göre anne bir kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili kelâleden, veledi ve vâlidini bulunmayana mirasçı olan anne bir kardeşler kastedilmektedir. Veled lafzı ile kız ve erkek çocuklar kapsama alınırken, “vâlid” lafzı ile sadece baba ile dede kastedilmektedir.

Baba veya öz kardeşlerin mirasçılıklarında aşağıda görüleceği üzere farklı durum söz konusudur. en-Nisâ 4/176 âyetindeki kelâleyi cumhurun baba veya öz kardeşlerle alakalı olarak anladıklarını yukarıda zikretmiştik. Cumhurun bu âyetle ilgili kelâleyi, “babası ve oğlu ile ilâ nihâye oğlunun oğlu bulunmayan kişi” şeklinde tanımladığı baba bir veya öz kardeşlerin mirasçılığını açıklamalarında görülmektedir. Hanbelî fakihi İbn Kudâme (1992: IX, 67), “*veled yoksa erkek kardeş mirasçı olur.*” (Nisâ, 4/176) âyetinin kardeşlerin veled ve vâlidle mirasçı olamayacaklarını gerektirdiğini söylerken, diğer delillerle kız çocuğun “veled” kapsamından annenin de “vâlid” kapsamından çıktığını, baba bir kardeşlerin oğul, oğlun oğlu ve baba ile hacbolacağını belirtmektedir. Hanefî fakihi es-Serahsî (XXIX: 159) ise bu konuyla ilgili şöyle demektedir:

“Allah, baba bir kardeşlerin mirasçılıkları için mübhem anlamda kelâleyi şart koştu. Kız çocuğu olan mutlak anlamda kelâle

230 • İSLAM HUKUKUNDA KELÂLE: ÖZ VE ÜVEY KARDEŞLERİN FÜRÛ VE USÛL HISIMLARLA MİRASÇILIĞI

değildir. Baba bir kardeşlerin kelâle olarak mirasçı olmaları ‘*إن امرؤ هلك ليس له ولد*, *Eğer bir kimse ölür de çocuğu / veledi bulunmazsa*’ (Nisâ, 4/176) âyetinde erkek çocuğun bulunmamasıyla takyit edilmiştir. Âyetin sonundaki ‘*رجالا ونساء وإن كانوا إخوة*, *Eğer kardeşler kız ve erkekli karışık bulunurlarsa*’ ifâdesinde veledin bulunmasının şart koşulmayarak âyetin başına atfedilmesinden de anlaşıldığı gibi ittifakla buradaki “veled” erkek çocuktur. Bunun delili bir kız çocuğu olan kimse gerçekte kelâle olmakla birlikte şeklen kelâle değildir. Kelâle nesebi kopmuş kimse olup birisine bağlı olmayan kişidir... kız çocuğu olan kimse gerçekten kelâle olduğu için anne baba bir veya baba bir kardeşler onunla mirasçı olur, anne bir kardeşler de şeklen kelâle olmadıkları için (onunla) mirasçı olamazlar diyoruz.”

Serahsî’nin yukarıdaki açıklamalarından kelâleyi ikiye ayırdığı ya da ayırmak zorunda kaldığı, kelâleye anne bir veya baba bir kardeşlerin mirasçılıkları durumuna göre farklı anlamlar vererek baba bir kardeşlerle ilgili kelâleyi açıklamakta zorlandığı görülmektedir.

İmâm Malik’in kelâleyi ikiye ayırdığı, anne bir kardeşlerin veled ve vâlid varken mirasçı olamayacaklarını söylediği belirtilmektedir. O’nun en-Nisa 4/176 âyetindeki kelâlenin de asabe kardeşler olduğunu, veled olmadığında dede ile birlikte mirasçı olacaklarını söylediği, “geride erkek çocuğunu ya da oğlunun oğlunu bırakan kişiye kelale olarak mirasçı olunamaz” dediği de kaydedilmektedir (Mâlik b. Enes: II: 515; İbn Abdilber 1991a: V, 186).

Mâlikî fakihî İbnü’l-Arabî (I: 450)’nin, “Nisâ sûresinin başındakinin (en-Nisâ 4/12) ‘veledi ve vâlid olmayan’ kelâle, sûrenin sonundakinin (en-Nisâ 4/176) ‘erkek veledi olmayan’ kelâle” olduğunu söylemesi, kelâleye ilişkin iki farklı tanımı göstermesi açısından dikkat çekicidir. Benzer şekilde Mâlikî fakihî es-Süheylî (v. 581/1185), en-Nisâ 4/176’daki “*ولد*, *veled*” lafızlarının her ne kadar kız ve erkek çocukları kapsasa da kız kardeşlerin kız çocuklarla mirasçılığının, âyetin hükmüne aykırı olmadığı görüşündedir. Ona göre anne bir kardeşlerin mirasçılıkları ile en-Nisâ 4/12’de, “*ليس له ولد*, *veledi bulunmuyorsa*” lafzı olmamasına karşın anne bir kardeşler, kız çocuklarla mirasçı olamamaktadır. Aynı şekilde baba bir kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili en-Nisâ 4/176’da, “*إن امرؤ هلك ليس له ولد*, *eğer kişi ölür de veledi yoksa*” lafzı olmasına rağmen kız çocuklarla baba bir kardeşler mirasçı olabilmektedir.

es-Süheylî (1980: 61-62) bu çelişkiyi garip bir durum olarak nitelendirdikten sonra meseleye aşağıdaki gibi iki yönden açıklık getirmektedir.

“İlki, baba bir kız kardeş, kız çocukla bulunduğu terekeye hisse sahibi olarak değil de, asabe olarak mirasçı olmaktadır. Âyette geçen *ترك فلها نصف ما*, *ona yarım hisse vardır*’ (Nisâ, 4/176) ifadesinin anlamı ‘kız veya erkek çocuk yoksa kız kardeş yarım hisse alır’ olur. Dolayısıyla kız çocuk bulunuyorsa kız kardeş farz hisse almayıp kalanı alacaktır. Tek bir kızın hissesini almasından sonra yarım, iki kız çocuğun hissesini almasından sonra üçte bir hisse kalır. Eğer kız çocukla birlikte hisse sahibi başka mirasçı varsa onlar hisselerini alırlar, o zaman kardeşlere hisse yoktur. Kız kardeşlerle kız çocukların mirasçılıkları bu çerçevede âyetin hükmüyle çelişmemektedir. İkincisi, anne bir kardeşlerin mirasçılıkları ‘*وان كان رجل يورث كلال*, *Eğer bir erkek veya kadına kelâle olarak mirasçı olunur*’ (Nisâ, 4/12) âyetiyle kız veya erkek çocuğun bulunmaması şartına bağlanmıştır. İkinci kelâlede ‘*يورث*, *yûras*’ lafzı kullanılmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ‘*وورثه أبواه*, *anne-baba mirasçı olursa*’ âyeti terekenin belirli bir kısmını değil de tümüne mirasçı olacaklarını ifade etmektedir. Buradaki şahitleri düşün ve sonra ‘*كلالة يورث*, *yûras kelâleten*’ lafzını düşün. Sonra burada diğer kelâle âyetinde zikredildiği gibi ‘*ليس له ولد*, *veledi bulunmuyorsa*’ lafzının kasdını bulacaksınız. Kim kardeşlerin kız çocuk ve oğlun kızıyla bulduklarında mirasçı olamayacağını söylerse bu durumda ‘*من ترك بنتا يورث كلالة*, *kim geride kız çocuk bırakır ve ona kelâle olarak mirasçı olunursa*’ denemez. Çünkü kelâle, terekenin sadece yarısına mirasçı olmuştur. Eğer terekenin tamamına mirasçı olmamışsa fasih bir ifadeyle ‘*ورثته*, *onun veresesi*’ diyemez. ‘*لها ولد وهو يرثها إن لم يكن*, *veledi bulunmuyorsa o terekeye mirasçı olur*’ (Nisâ, 4/176) âyetinde de erkek kardeş terekenin tamamına mirasçı olmaktadır.”

Dolayısıyla Hanefî, Şâfiî, Hanbelî, Mâlikî ve Zâhirî mezheplerine göre baba bir kardeş baba, oğul ve ilâ nihâye oğlun oğluyla mirasçı olmadıktan baba bir kardeşlerle ilgili kelâle, “babası, oğlu ve ilâ nihâye oğlunun oğlu ol-

mayan hısım” şeklinde olmaktadır. (Mâverdî: VIII, 93; Serahsî: XXIX, 159; İbn Kudâme: IX, 6)

Abdullah b. Abbâs (v. 68/687)’in görüşünün cumhurun görüşünden farklılık arzettiğini söylemek mümkündür. Onun baba tarafından kardeşlerin babayla hacboldukları (mirasçılıktan engellenecekleri) gibi anne tarafından kardeşlerin de anneyle hacbolacakları, baba tarafından kardeşlerin anneyle mirasçı oldukları gibi anne tarafından kardeşlerin de kendilerinin mûrisine ulaşmadıkları baba ve dedeyle mirasçı olacakları şeklinde olduğu anlaşılmaktadır (Mâverdî: VIII, 93; İbn Hazm: IX, 268; Habrî: 163; Cürçânî 1903: 28). İbn Abbâs’ın yukarıda zikredilen kelâle görüşüne uygun olarak anne bir kardeşleri baba ve dedeyle mirasçı yaptığı nakledilmektedir (Mâverdî: VIII, 93; İbn Hazm: IX, 268; Habrî: 163). en-Nevevî (XVI: 75)’nin de belirttiği gibi, İbn Abbâs’ın annenin hissesini nineye vermesi, anne bir kardeşleri anneyle mirasçı yapmadığı anlamına gelmektedir. Onun, “*Eğer bir kimse ölür, çocuğu bulunmaz ve bir kız kardeşi kalırsa, terekesinin yarısı onundur*” (en-Nisâ 4/176) âyetiyle istidlal ettiği, âyetteki “veled” lafzının kız ve erkek çocukları kapsamı sebebiyle kız kardeşleri kız çocuklarla bulduklarında mirasçı yapmadığı belirtilmektedir (Abdürrezzâk: X, 254; Beyhakî: VI, 233). Fakihlerin de belirttiği gibi İbn Abbas’ın burada kız kardeşlerin mirasçı olma şartı olarak mûrisin veledinin olmamasını gördüğü ortaya çıkmaktadır (Mâverdî: VIII, 107; İbn Kudâme: IX, 9; Settî 2009: II, 420). İbn Kudâme (1992: IX, 10), İbn Abbâs’ın kız kardeşin mirasçılığında mûrisin veledinin bulunmaması şartına kıyasla erkek kardeşin de terekeden hacbolması gerektiğini ancak bunun icmâya aykırı olduğunu belirtmektedir. Âyetin zâhirinin çocuk bulunduğu kardeşlerin mirasçı olamayacaklarını gerektirdiğini belirten es-Settî (2009: II, 420), İbn Abbâs’tan onun kız çocuklarla bulunduğu erkek kardeşleri de mirasçı yapmadığına ilişkin rivâyetlerin bulunduğunu söylemektedir. Fakat Abdilber (v. 463/1071) ile el-Bâcî (v. 474/1081)’nin, bu rivâyetleri İbn Abbâs’a nisbetini sahih görmemektedirler (İbn Abdilber 1991b: XV, 416-419; Bâcî: VI, 230). Fakat kanaatimiz İbn Abbâs’ın en-Nisâ 4/176 âyetinden hareketle kız kardeşleri kız çocuklarla mirasçı yapmadığının nakledilmesi, avli kabul etmeyerek kız çocuklara terekenin kalanını vermesi onun erkek kardeşleri de kız çocuklarla mirasçı yapmadığını göstermektedir (Habrî: 169; Kalvezânî: 150).

Sonuç

Anne tarafından kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili en-Nisâ 4/12’de, anne bir kardeşler “kelâle” olarak nitelendirilirken, burada onların mirasçılıkları için “mûrisin veledinin bulunmaması” şartı yoktur. Kelâlenin anlamından dolayı, Hanefî, Hanbelî, Mâlikî, Şâfiî ve Zâhiri mezheplerinde anne bir kardeşlerin kız çocuk, erkek çocuk, baba ve dedeyle mirasçı olamaması tabiidir. Baba tarafından kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili en-Nisâ 4/176’daki âyette, “*Kelâle ile ilgili Allah size şöyle fetva veriyor. Eğer bir kimse ölür de çocuğu bulunmaz...*” şeklinde mirasçılık için veledinin bulunmaması şartına rağmen baba tarafından kardeşlerle, ölünün kız çocukları çeşitli durumlarda mirasçı olabilmektedirler. İbnü’l-Arabî (I: 450)’nin, “Nisâ sûresinin başındakinin (en-Nisâ 4/12) ‘veledi ve vâlidı olmayan’ kelâle, sûrenin sonundakinin (en-Nisâ 4/176) ‘erkek veledi olmayan’ kelâle” olduğunu söylemesi gibi, kelâleye ilişkin iki farklı tanım yapılmıştır. Kelâlenin, aşağıda belirtileceği üzere, ilgili âyetlerdeki kardeşlerin kimlerle mirasçı olacakları veya olamayacaklarının belirtildiği hükümlere göre anlaşılması daha isâbetli olacaktır.

Anne bir kardeşlerle ilgili, “*Bir erkek veya kadına kelâle olarak mirasçı olunur ve ölünün erkek veya kız kardeşi bulunursa bunlardan her birisi altıda bir alır. Eğer kardeşler bundan çok iseler üçte bire zarara uğratılmaksızın ortak olurlar...*”(Nisâ 4/12) âyetinde (anne bir) kardeşlerin tek olduklarında altıda bir, birden fazla olduklarında terekeden üçte bir hisse alacakları belirtilmektedir. Kelâlenin “veledi ve vâlidı olmayan” olduğu şeklindeki cumhurun görüşüne katılmakla birlikte, ‘anne bir kardeşin mûrise anneye ulaştığı halde onunla mirasçı yapılması, mûrise ulaşmadığı halde baba ve dedeyle hacbedilmeleri gerektiği’ bu çerçevede isabetli görülmemektedir. Kanaatimiz Abdullah b. Abbâs (v. 68/687)’in da mezkûr görüşündeki gibi kardeşlerin babayla hacboldukları gibi anne tarafından kardeşlerin de anneye hacbolacakları, baba tarafından kardeşlerin anneye mirasçı oldukları gibi anne tarafından kardeşlerin de kendilerinin mûrise ulaşmadıkları baba ve dedeyle mirasçı olacakları şeklindedir. Buna göre mûrisin baba veya dedesini, iki tane baba bir kardeşle iki tane anne bir kız veya erkek kardeşini bıraktığında iki anne bir kardeş üçte bir; kalanı da baba veya dede alacaktır.

Anne bir kardeşin baba ile mûrise ulaşmadığından onunla hacbolmaması kelâlenin tanımına aykırı değildir. Anne bir kardeşin mûrise arasında ki akrabalık, aynı annenin çocuğu olmalarıdır. Dolayısıyla anne bir kardeş-

234 • İSLAM HUKUKUNDA KELÂLE: ÖZ VE ÜVEY KARDEŞLERİN FÜRÛ VE USÛL HISIMLARLA MİRASÇILIĞI

lerin baba ve dedeyle hacbedilmeleri çelişki oluşturduğundan İbn Abbâs'ın uygulamasının miras hükümlerine mutabık olduğu anlaşılmaktadır.

Baba tarafından kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili, en-Nisâ 4/176'da kız ve erkek kardeşler kelâle kapsamına alınarak mirasçılıkları açıklanmakta, “ليس له ولد , *veledi yoksa*”, “إن لم يكن لها ولد , *veledi yoksa*” şeklinde mirasçılıklarında veledin bulunmaması gereği belirtilerek, bulunmamaları gereken kız ve erkek çocuklar arasında fark gözetilmemektedir. Dolayısıyla âyetin hükmü gereğince baba tarafından kardeşler de kelâle oldukları için mûrisin kız veya erkek çocuğuyla mirasçı olmamaları gerekir. Aksi takdirde baba tarafından kardeşlerin erkek çocukla mirasçı olamazken kız çocukla mirasçı olmaları çelişki taşıyacaktır. Baba bir kardeşler de babayla mûrise ulaştıklarından onunla mirasçı olamayacaklardır. Annenin mirasçılığıyla ilgili “*Eğer kardeşler varsa hissesi altıda birdir.*” âyetinden baba bir kardeşlerin anneye mirasçı olacakları anlaşılır. Baba bir kardeşler mûrise anneye ulaşmadıklarından anneye hacbolmazlar.

Anne ve baba tarafından kardeşler ise, hem anne, hem de baba cihetinden hisim olduklarından iki yönden de mirasçı olurlar. Mûrisin anne bir, baba bir ve öz kardeşini bıraktığı meselede öz kardeş iki tarafından da akraba olduğundan ötürü hem anne hem baba tarafından kardeş kadar terekeden hisse almaktadır.

Kaynaklar

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr (1983). *el-Musannef*. Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah (1999). *el-Müsned*. (thk. Şuayb el-Arnaut). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Ajetunmobi, M. A. (1988). "Collection and Review of Cases of Al-'Awl (Pro-Rata Reduction) in Shari'ah Law of Succession". *Islamic Studies* XXVII (3): 2009-221.
- el-Bâcî, Ebû'l-Velid (1913). *el-Müntekâ şerhi Muvattâ*. Kahire: Matbaatü's-Saade.
- Beyhakî, Ebû Bekr (1933). *es-Sünen 'ül-kübrâ*, Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye.
- el-Bezzâr, Ebû Bekr (2009). *el-Bahrü'z-zehhâr = Müsnedü'l-Bezzâr*. (thk. Mahfuz Abdurrahman Zeynullah). Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem.
- Buhari, Ebû Abdullah (1987). *el-Câmiü's-sahîh = es-Sahîh*. (thk. Mustafa Dîb el-Boğa). Beyrut: Dâru İbn Kesir.
- el-Cessâs, Ebû Bekr (1917). *Ahkâmü'l-Kur'ân*, İstanbul: Dârülhilâfetilaliyye / Matbaatü'l-Evkafî'l-İslâmiyye.
- Cilaro, A. (2007). *The Qur'anic Term Kalâla: Studies in Arabic Language and Poetry, Hadis, Tafsi'r and Fiqh*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- el-Cürcânî, S. Ş. (1903). *Şerhu's-sirâciyye*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed (1986). *es-Sünen*. (thk. Feyyaz Ahmet Zemirli). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1986.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as (t.y.). *el-Merâsil*. (thk. Abdullah b. Müsaid b. Hazran ez-Zehrânî). Beyrut: Dâru'l-Melâyîn.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as (1973). *es-Sünen*. Humus: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî.
- el-Ezherî, Ebû Mansur (2001). *Tehzîbü'l-luga*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdullah (2000). *Mefâtihü'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ferezdak, Ebû Firas (1987). *Divânü'l-Ferezdak*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- *Fihrisu Mahtûtâti'l-Mektebeti'l-Ezheriyye* (1962). Kahire: Matbaatü'l-Ezher.
- el-Habrî, Ebû Hâkim (1995). *Kitâbü't-telhîs fi ilmi'l-ferâiz*. (thk. Nasır b. Fenhîr Ferîdî). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- el-Hâkim, Ebû Abdullah (1915). *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. Haydarâbâd: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman (1995). *Kitâbü'l-'Ayn*. (thk. Mehdî Manzûmî vd.). y.y.: Dâru'l-Mektebeti'l-Hilâl.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer (1991a). *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-meânî*. Titvan: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye.

236 • İSLAM HUKUKUNDA KELÂLE: ÖZ VE ÜVEY KARDEŞLERİN FÜRÛ
VE USÛL HISIMLARLA MİRASÇILIĞI

- İbn Abdilber, Ebû Ömer (1991b). *el-İstizkâr*. Beyrut: Dâru Kuteybe, 1993.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr (2006). *el-Musannef*. (thk. Muhammed Avvame). Cidde: Dârü'l-Kible.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed (1932). *el-Muhallâ*. (thk. Muhammed Münir Dımaşki). Kahire: İdâretü't-Tıbaati'l-Müniriyye.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed (1992). *el-Muğnî*. (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî). Kahire: Hecl li't-Tıbaa ve'n-Neşr.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed (1972). *Te'velîlü muhtelevi'l-hadis*. (thk. Muhammed Zühri en-Neccâr). Beyrut: Dârü'l-Ceyl.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl (t.y.). *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sadır.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr (1980). *es-Seb'a fi'l-kıraat*. Kahire: Dârü'l-Maârif.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah (t.y.). *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Beyrut: Dârü Sadır.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr (t.y.). *Ahkâmü'l-Kur'an*. (thk. Muhammed Abdulkadir Ata). Beyrut: Dârü'l-Fikr.
-
- İbnü'l-Mecdî, Ebû'l-Abbâs (2008). *et-Ta'lik alâ Nazmi'l-leâli fi ilmi'l-ferâiz*. (thk. Ahmed b. Muhammed er-Rifai). Medine: Câmîati'l-İslâmiyye.
- İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr (1986). *el-İcmâ*. (thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî). Beyrut: Dârü'l-Cinân.
- Kalvezânî, Ebû'l-Hattâb (1995). *et-Tehzib fi'l-ferâiz ve'l-vesâyâ*. (thk. Muhammed Ahmed Havlî). Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân.
- Kurtubî, Ebû Abdullah (2003). *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'an*. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- Lohlker, Rüdiger (2005). *Bibliographie des islamischen Rechts*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Malik b. Enes, Ebû Abdullah (t.y.). *el-Muvattâ*. (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî). Mısır: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- el-Mâverdî, Ebû'l-Hasan (1994). *el-Havî'l-kebîr*. (thk. Ali Muhammed Muavvez). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî (t.y.). *Sahîhu Muslim*. (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriya (t.y.). *el-Mecmû şerhi'l-mühezzeb*. (thk. Muhammed Necib Mutî). Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Powers, D.S. (1979). *Studies in Qur'an and Hadish: The Formation of the Islamic Law of Inheritance*. California: University of California Press California.
- Powers, D. S. (1982). "The Islamic Law of Inheritance Reconsidered: A New Reading of Q.4:12b". *Studia Islamica* 55: 61-94.
- es-Sa'lebî, Ebû İshâk (2002). *Tefsîrü's-Sa'lebî*. (thk. Ebu Muhammed İbn Âşûr). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- es-Serahsî, Ebû Bekr (t.y.). *el-Mebsût*. Kahire: Matbaatü's-Saade.

- es-Settî, Ebû Abdullah (2009). *Şerhu muhtasari'l-hûfî*. (thk. Yahya Bu Aruru). Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl (2003). *ed-Dürrü'l-mensûr*. Kahire: Dâru'l-Hicr.
- es-Süheylî, Ebü'l-Kâsım (1980). *Kitâbü'l-ferâiz ve şerhu âyâti'l-vasiyye*. (thk. Muhammed İbrâhim Bennâ). y.y.: Câmîatu Karyunus.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım (1984). *el-Mucemü'l-kebîr*. (thk. Hamdi Abdülmecid Selefî). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Taberî, Ebû Cafer (2003). *et-Tefsîr = Câmîü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*. (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî). Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım (1998). *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*. (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud). Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan.